

Alicja Krakowska

PRZEMIANY W STRUKTURZE SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ LUDNOŚCI WIEJSKIEJ POD WPLYWEM NOWYCH INWESTYCJI PRZEMYSŁOWYCH /NA PRZYKŁADZIE RYENICKIEGO OKRĘGU WĘGLOWEGO/

Wykładnikiem intensywnych przemian gospodarczych i społecznych dokonujących się w dobie powojennej industrializacji kraju, jest stale postępująca urbanizacja. Jako składnik tych procesów, tworzy ona nierozrwalną, integralną część kształtującej się rzeczywistości społecznej. Tradycyjny i najczęściej dotąd stosowany miernik urbanizacji w postaci odsetka mieszkańców miast w ogólnej liczbie ludności coraz mniej odzwierciedla jej faktyczny poziom¹. Przebiega ona bowiem w różnych płaszczyznach odniesienia: demograficznej, społecznej, ekonomicznej i przestrzennej², obejmując obszary miejskie i wiejskie zarówno w ukształtowanych już okręgach przemysłowych jak i w terenach podlegających dopiero intensywnej industrializacji.

Spośród wielu jakościowych i ilościowych kryteriów oraz mierników urbanizacji w jej aspekcie ekonomicznym, należałoby przede wszystkim wymienić wzrastające odsetki ludności nierolniczej oraz ludności dwuzawodowej utrzymującej się równocześnie z rolnictwa i pracy pozarolnej³. Problem podwójnego zarobkowania ludności wiejskiej znajduje swoje odzwierciedlenie w coraz to liczniejszych wypowiedziach ekonomistów i praktyków społecznych. Jak to słusznie podkreślił J. Góralczyk, należałoby wprowadzić rozróżnienie pomiędzy faktycznymi rodzinami nierolniczymi na wsi, dla których działka stanowi źródło samozaopatrzenia w żywność, a pełnymi, trzy-pokoleniowymi rodzinami rolniczo-robotniczymi⁴. W tej drugiej kategorii zazwyczaj starsi rodzice zajmują się nadal pracą w gospodarstwie rolnym, podczas gdy pokolenie średnie związane jest bardziej z zajęciami nierolniczymi. Przechodzenie mieszkańców wsi do zawodów pozarolnych, odbywające się na ogół kosztem narastania dysproporcji między miejscem pracy a miejscem zamieszkania, przybiera często formę migracji codziennych, wywołujących tzw. "urbanizację bez wychodźstwa"⁵. Z drugiej zaś strony w wielu obszarach uprzemysławianych obserwuje się wśród ludności wiejskiej fakt częstej zmiany stałego miejsca zamieszkania, przyspieszanej budową nowych osiedli mieszkaniowych. Zagańnienia te są jednak tylko wycinkiem szeroko rozumianego procesu urbanizacji ekonomicznej, której nasilenie i synchronizację winno się korelować z jej aspektem demograficznym⁶ i procesem industrializacji oraz tempem rozwoju infrastruktury gospodarki społecznej⁷.

Niniejszy artykuł powstał na marginesie badań podjętych przez autorkę nad problematyką urbanizacji ekonomicznej i społecznej w rozwojowych okręgach przemysłowych⁸. Rozważania te ograniczają się, zarówno pod względem zakresu, jak i metod do zasygnalizowania niektórych przejawów tych

procesów. Dotyczą bowiem głównie zmian zaistniałych pod wpływem nowych inwestycji przemysłowych w stopniu aktywności zawodowej ludności wiejskiej, prowadzących do coraz większego udziału i zróżnicowania zatrudnienia pozarolnego. Wskazano między innymi na rolę migracji oraz szeregu innych czynników natury ekonomicznej i pozaekonomicznej, kształtujących poziom zawodowej aktywności wśród różnych kategorii płci i wieku. Wstępna interpretacja powyższych zjawisk była jedynie próbą pewnych uogólnień oraz ukazania niektórych przesłanek badawczych w przemianach struktury społeczno-zawodowej ludności wsi.

Rozważania oparto w większości na materiałach jednostkowych, uzyskanych w trakcie badań w Rybnickim Okręgu Węglowym, przeprowadzonych m. in. na terenie gromad: Wilchwy, Mszana i Skrzyszów, położonych w południowo-wschodniej części powiatu wodzisławskiego⁴⁶. Wybór takiej reprezentacji terenu nie był przypadkowy, wynikał bowiem z dalszych wariantów koncepcji badawczej, która zmierza do wykazania: a/ zmian w przestrzennej strukturze ośrodków ciężenia na terenie ROW i w jego sąsiedztwie pod wpływem uruchomienia nowych kopalń, b/ ukształtowania się wiejskich zespołów osadniczo-produkcyjnych o wzajemnie krzyżujących się kierunkach przemieszczeń siły roboczej.

Rybnicki Okręg Węglowy jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się rejonów górniczych w kraju a powiat wodzisławski, szczególnie zaś jego tereny wiejskie, stały się w minionym dziesięcioleciu wielkim górniczym placem budowy. W latach 1950-1969 oddano do eksploatacji w tym powiecie szczyby wydobywcze nowych kopalń: 1 Maja w Wilchwach, Moszczenica w Jastrzębiu, Jastrzębie i Zofiówka w Jastrzębiu Górnym, oraz powstały zakłady towarzyszące jak np.: betoniarnia w Mszanie, "fabryka domów" w Pawłowicach itp. Stąd też reprezentacyjnie przebadane wsie mogą dostarczyć szeregu interesujących przykładów zachodzących procesów urbanizacyjnych.

Wies gromadzka Wilchwy tworząca wraz z Mszaną i gromadą Skrzyszów jeden pasmowy układ osadniczy, leży w sąsiedztwie m. Wodzisławia i graniczy z wsiami: Połomia i Mszana. Zamieszkała jest przez 4 340 osób, spośród których 2 044 mieszka w wielorodzinnych blokach, tworzących zwartą zabudowę osiedla górniczego. Ten nowy urbanistyczny twór, zmieniający dotychczasową fizjonomię wsi powstał w 1955 r., w pięć lat po rozpoczęciu budowy kopalni 1 Maja i do 1962 r. należał administracyjnie do Mszany. W osiedlu górniczym mieszkają głównie imigranci, którzy napłynęli bądź w okresie poprzedzającym budowę i uruchomienie kopalni 1 Maja i Moszczenica, ewentualnie w trakcie lub po ich uruchomieniu. Ponadto mieszkają tam także młode małżeństwa wywodzące się z miejscowego środowiska. W osiedlu przebywa również czasowo ponad 700 osób; są to mieszkańcy Domu Górnik, internatu Zasadniczej Szkoły Zawodowej oraz krewni lub znajomi imigrantów.

Wies gromadzka Mszana, na terenie której zlokalizowane są także szczyby kopalń 1 Maja i Moszczenica, liczy 3 340 osób. Zbliżoną wartość zaludnienia spotyka się również w sąsiadującej z Wilchwami i Mszaną gromadzie Skrzyszów, która w przeciwieństwie do poprzednich obejmuje dodatkowo dwie małe wsie: Krostoszowice /824 mieszkańców/ i Podbucze /200 mieszkańców/.

Badane gromady charakteryzują się szczególnie dużym stopniem rozdrobienia gospodarstw rolnych, o czym świadczy fakt istnienia ponad 80% gospodarstw w grupie obszarowej od 0-2 ha. Zmniejszanie arealów gruntów ornych poszczególnych gospodarstw odbywa się z jednej strony, w wyniku przeznaczenia ich części pod budowę nowych zakładów i osiedli mieszkaniowych, z drugiej zaś dalszego nasilania procesu pracy dwuzawodowej i postępującego w ślad za nim budownictwa indywidualnego. W jednym tylko przykładowo roku /1968/ powstało w gromadzie Skrzyszów 27 jednorodzinnych budynków mieszkalnych i 16 gospodarczych. Działki budowlane wykrojone zostały z części gruntów ornych przekazywanych przez rodziców młodym usamodzielniającym się małżeństwom. Tak duże nasilenie budownictwa mieszkaniowego z własnych środków ludności możliwe jest w badanym terenie, podobnie jak w innych obszarach przemysłowych, dzięki poważnemu odciąż-

zeniu budżetu rodzin robotniczo-chłopskich od części wydatków na zakup artykułów spożywczych przy równocześnie znacznych dochodach z pracy w przemyśle lub innych działach pozarolnej gospodarki⁴⁴.

W wyniku wzrastających potrzeb powiatu postępują także zmiany w strukturze zasiewów na korzyść uprawy roślin przemysłowych, motylkowych i warzyw, a przede wszystkim wzrost powierzchni szklarnianej. Istniejące gospodarstwa rolne odznaczają się również bardzo wysokim stopniem zmechanizowania, gdzie na jeden indywidualny ciągnik przypada zaledwie 28 ha gruntów ornych⁴⁵.

Dodatkowym elementem zmieniającym strukturę ekonomiczną powiatu wodzisławskiego jest bardzo dobrze rozwinięta sieć usługowa. Należy podkreślić, że liczne placówki handlowe i oświatowe powstały głównie pod wpływem nowych kopalń. Na przykład we wsi Wilchwy istnieje obecnie dziewięć sklepów detalicznych /branży spożywczej i przemysłowej/ trzy zakłady gastronomiczne /w tym Bar Mleczny/, dwie Kluby-Kawiarnie, Klub Książki i Prasy, Kino, Ośrodek Zdrowia, dwa przedszkola, dwie szkoły podstawowe, Dom Gromadzki itp. Dalsza rozbudowa pawilonów handlowych, obiektów kulturalnych, osiedli mieszkaniowych oraz modernizacja dróg, budowa sieci wodociągowych, przebudowa sieci elektrycznej, wynikają głównie z partycypowania kopalń w kosztach przebudowy infrastruktury wsi.

Analiza porównawcza przestrzennego rozmieszczenia wiejskiej ludności nierolniczej w Rybnickim Okręgu Węglowym i Podregionie Górnej Odry pokazuje, że wsie pow. wodzisławskiego odznaczają się wyższym od przeciętnych udziałem tej ludności⁴³. Badane zaś wsie o dawnych tradycjach zarobkowania w górnictwie, są już właściwie wysoce zurbanizowanymi osiedlami robotniczymi, a pod wpływem nowych inwestycji górniczych przekształcają się obecnie w wiejskie centra przemysłowe. Już przed uruchomieniem nowych kopalń węgla koksującego praca poza rolnictwem była **g ł ó w n y m ź r ó d ł e m u t r z y m a n i a** dla ponad 70% ich mieszkańców. Przy wzroście zaludnienia w badanych gromadach średnio o 28,3% w latach 1960-1968 udział pozarolnych źródeł utrzymania wzrasta o 16%. Znacznie wyższy wskaźnik ich wzrostu zanotowano we wsiach gromady Skrzyszów: Podbucze i Krostosowice, które w porównaniu z Mszaną, Skrzyszowem czy Wilchwami określano w wywiadach jako "bardziej rolnicze". Tam jeszcze bowiem do niedawna mieszkali głównie rolnicy a tylko nielicznie dwuzawodowcy i pozarolnicy. Stąd też lokalizacja kopalń spowodowała w tych właśnie wsiach największe przesunięcia w źródłach utrzymania ich mieszkańców. Nadal jednak, mimo wzrostu zatrudnienia pozarolnego wsie Podbucze i Krostosowice, w porównaniu z sąsiednimi, posiadają najwyższy odsetek rodzin utrzymujących się z pracy w gospodarstwach rolnych lub z dwóch źródeł zarobkowych.

Najliczniejszą zaś grupę ludności nierolniczej wśród reprezentacji badanych gromad /65% rodzin utrzymujących się wyłącznie z pracy poza rolnictwem - tabela nr 1/ wydzielono w Wilchwach, co wynika z odmiennego charakteru gospodarczo-społecznego tej wsi. Tradycje związane były bowiem z rolą starych kopalń Rybnickiego Okręgu Węglowego /Marcel i Anna/, natomiast budowa nowych kopalń węgla koksującego poczyniła w Wilchwach dalsze zmiany w źródłach utrzymania, wynikające z przybliżenia górniczych ośrodków pracy. Podobny proces zmian w zatrudnieniu występuje również w innych wsiach południowej części ROW.

Odmienne natomiast kształtują się **z m i a n y w p r o p o r c j a c h c z y n n y c h z a w o d o w o i u t r z y m y w a n y c h c z ł o n k ó w r o d z i n**. Jeszcze w 1960 r. prawie połowa /43%/ czynnych zawodowo mieszkańców gromad Mszany i Skrzyszowa pracowała w rolnictwie. Były to przede wszystkim kobiety /93% ogółu czynnych zawodowo w rolnictwie/, których współmałżonkowie lub głowy rodzin zarabkowali w starych ośrodkach górniczych powiatu wodzisławskiego. Zmniejszający się stale udział czynnych zawodowo w rolnictwie /z 30,7% w 1960 r. do 20,2% z ogółu badanej zbiorowości w 1968 r. - tabela nr 3/ to wynik dalszego odpływu głów rodzin do pracy w nowych kopalniach, co zaznaczyło się szczególnie u mężczyzn w wieku 40-60 lat, wywodzących się z gospodarstw 2-4 ha. Mężczyźni zatrudnieni wyłącznie w rolnictwie to starsi

wiekem właściciele gospodarstw 4-5 ha, czyli tych największych we wsi, z których to młodsze pokolenie poprzez wybór zawodu odchodzi z rolnictwa. W grupie rolniczej spotyka się również często emerytów i rencistów górniczych, prowadzących dodatkowo gospodarstwa rolne /35% ogółu zatrudnionych w rolnictwie/.

T a b e l a   n r   1

Struktura rodzin wg źródeł utrzymania

Gromady	Liczba mieszkańców		Wskaźnik wzrostu zdrowia 1960-68	Liczba rodzin	Liczba osób w rodzinie	Liczba przebadanych			Odszetk rodzin utrzymujących się z pracy w r/				
	31 XII 1968	Ogółem w tym K				Osób		rodzin	%	%	%	%	%
						7:2	8						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Wilehy	4343	2230	31,7	1050	4,1	3165	72,8	745	71	3	27	65	5
Mesana	3340	1610	21,9	700	4,8	2364	70,8	465	65	7	54	35	4
Skrzysów	4431	1737	30,5	850	4,0	2752	80,2	680	80	8	58	23	10
Ogółem	11114	5577	28,3	2600	4,2	8281	74,5	1890	73	6	47	41	6

*/ Procent obliczony w stosunku do reprezentacji rodzin. Liczba podanych rodzin jest przybliżona, gdyż opierając się nawet na kryterium prowadzenia oddzielnego gospodarstwa domowego trudno było ustalić praktycznie granice między pokrewnymi sobie rodzinami. Obliczenia własne.

Wśród ludności czynnej zawodowo w dwu podstawowych sferach zatrudnienia /w rolnictwie i poza rolnictwem/ przeważają zdecydowanie ci, którzy pracę w rolnictwie traktują tylko dodatkowo /tabela nr 2/. Udział wiejskiej ludności dwuzawodowej badanych gromad powiatu w ogólnej liczbie ich mieszkańców wynosi ponad 50% i jest wyższy niż w samym powiecie wodzisławskim /33%/, czy sąsiednich: raciborskim /24%/, kozielskim /22%/14/. Odsetek zaś grupy dwuzawodowej w zestawieniu z wielkością zarobkowania pozarolnego wskazuje na duży stopień podobieństwa w strukturze zatrudnienia miejskiej i wiejskiej siły roboczej /tabela nr 2, rubr. 8, 10/.

Aktywność zawodowa mieszkańców wsi wg ich głównych źródeł utrzymania

Tabela nr 2

Wyszczególnienie	Czynni zawodowo									% grupy dwuzawodowej w ogólnej liczbie czynnych zawodowo
	Ogółem	w rolnictwie				poza rolnictwem				
		Razem		Posiadający pracę dodatkową poza rolnictwem		Razem		Posiadający pracę dodatkową w rolnictwie		
	l.b.	l.b.	% 3:2	l.b.	% 5:3	l.b.	% 7:2	l.b.	% 9:7	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
powiat: Wodzisław	34293	14590	42,5	25	0,1	19703	57,5	11032	56,0	38,2
gromady:++										
Wilehwy	1310	98	7,5	41	42,0	1212	92,5	415	34,6	35,0
Mazana	1520	341	22,4	126	37,0	1179	77,6	730	61,9	56,3
Skrzyszów	1680	485	29,1	140	28,0	1245	70,1	880	70,4	60,0

+ / Wg spisu ludności z 15 X 1966 r. - Statystyka Polski.

++ / Obliczenia własne dotyczą badanej reprezentacji wyszczególnionych gromad.

Łączenie pozarolnych i rolniczych źródeł utrzymania stało się masowym, coraz bardziej powszechnym zjawiskiem urbanizujących się terenów wiejskich. Ze społecznego punktu widzenia utworzenie miejscowego rynku pracy jest nadal korzystnym zjawiskiem stwarzającym dogodną możliwość godzenia pracy dwuzawodowej. W tym tkwi także przyczyna obserwowanego zmniejszania się odsetka czynnych zawodowo głów rodzin w rolnictwie, kosztem wzrostu pomagających członków.

Poważne przesunięcia nastąpiły w wielkości zatrudnienia pomiędzy działami gospodarki narodowej głównie w relacji przemysł a budownictwo, gdzie w wyniku masowego przepływu z zakładów budowlanych do nowo powstałych kopalń, znacznie spadł udział tego działu gospodarki narodowej w zatrudnieniu mieszkańców wsi /tabela nr 3/. Jak wynikało z wywiadów, odbywało się to często w drodze zmiany dotychczasowego zawodu i konieczności przyuczenia do zawodu nowo podjętego. W bezwzględnej liczbie osób /472/, które przeszły z budownictwa do przemysłu nie uwzględniono stałych zakąg inwestycyjnych, zatrudnionych przy wznoszeniu nowych obiektów przemysłowych lub rozbudowie już istniejących, a zaliczanych także do budownictwa.

Zatrudnienie mieszkańców badanych wsi wg działów gospodarki narodowej

Tabela nr 3

Działy gospodarki narodowej	Zatrudnienie					
	w 1960 r.			w 1968 r. +/		
	Ogółem		% ++/	Ogółem		% ++/
		w tym K			w tym K	
Ogółem zatrudnionych	4706	1871	100	4560	1409	100
Rolnictwo	1438	1347	30,7	942	800	20,2
Przemysł	1384	143	29,3	2265	285	49,6
Budownictwo	1218	123	25,9	909	59	20,0
Transport	141	27	3,0	147	35	3,1
Pozostali	525	231	11,1	315	230	6,9

+/ Obliczenia własne z badań reprezentacyjnych.

+ +/ Odsetek obliczony do ogółu zatrudnionych.

Inaczej przedstawia się sytuacja w grupie zawodów transportu, głównie wśród kierowców uprzednio zatrudnionych w różnych instytucjach /96 osób/. W nowych kopalniach znaleźli oni zatrudnienie bez konieczności zmiany zawodu /nie biorą tu pod uwagę wyspecjalizowanych brygad transportowych, które obsługując kopalnie zaliczane są do transportu/. Wśród części załogi rekrutującej się z lokalnej siły roboczej, najliczniejszą grupę stanowią ci, którzy już uprzednio pracowali w przemyśle górniczym. Stanowią oni 61% przyrostu zatrudnienia przemysłowego, wynikającego z przesunięć między działami gospodarki narodowej /54 osób/. Budowa nowych kopalń wywołała u tych przedstawicieli jedynie zmianę dotychczasowego miejsca pracy bez konieczności zmiany zawodu subiektywnego. Robotnicy zaś poprzednio wykwalifikowani w różnych specjalnościach niegórniczych /ślusarze, tokarze/, podjęli często pracę w kopalniach 1 Maja i Moszczenica /357 osób/ na stanowiskach pracowników niewykwalifikowanych lub przyuczonych do nowego zawodu /11%/. Znikomy przepływ siły roboczej z działów usługowych /45 osób/ zaobserwowano w badanych wsiach, tłumaczyć należy zatrudnienie w nich przede wszystkim kobiet, co z kolei wynika ze specyfiki górniczych rynków pracy.

Odmienne kształtuje się także proces zmian w strukturze z zawodowej imigrantów. Dla nich budowa nowych kopalń pociągnęła za sobą nie tylko zmianę dotychczasowego miejsca zamieszkania, lecz także zmianę w źródłach utrzymania. Zbadana reprezentacja imigrantów /60%/, zamieszkałych głównie w nowo powstałym osiedlu mieszkaniowym Wilchwy, rekrutowała się przede wszystkim z pobliskich terenów wiejskich pow. wodzisławskiego i raciborskiego. Dominujące wśród nich młode małżeństwa wywodziły się najczęściej z rodzin górniczo-chłopskich, czy innych pozarolnych, ale nierzadko był to również bezpośredni napływ z rolnictwa, w którym jedno ze współmałżonków było uprzednio pomagającym członkiem w gospodarstwie rolnym. Dla przybyszów z dalszych powiatów czy województw dotychczasowym źródłem utrzymania była przede wszystkim praca w pozarolnych działach gospodarki narodowej. Wśród młodych imigrujących mężczyzn zaobserwowano wysoki stopień kwalifikacji zawodowych, zdobytych przez ukończenie zasadniczych i średnich szkół zawodowych, bardzo często tych zlokalizowanych w ROW. Dla tej grupy elementem przyciągającym były szkoły

górnictwie, same zaś kopalnie zdecydowały o wyborze miejsca pracy i zamieszkania po ich ukończeniu.

Zaistniałe na przestrzeni badanego okresu, zmiany w proporcjach między ludnością pracującą w rolnictwie i poza rolnictwem, zatrudnieniu w przemyśle, budownictwie, transporcie i działach usługowych, dokonywały się bardzo różnie w poszczególnych kategoriach społecznych i demograficznych mieszkańców wsi. Szczególne zróżnicowanie w s p ó ł c z y n n i k a a k t y w n o ś c i z a w o d o w e j występuje między kategorią mężczyzn i kobiet i to zarówno wśród wiejskiej ludności rolniczej jak i pozarolnej /tabela Nr 4/.

Aktywizacja zawodowa mężczyzn wśród rolniczej grupy jest zbliżona do aktywności mężczyzn pozarolnych i utrzymuje się w badanych gromadach na podobnym poziomie. Jedynie w starszym wieku produkcyjnym notuje się wyższą jego wartość w grupie rolniczej, gdzie na 100 mężczyzn pracuje 84, odpowiednio w kategorii pozarolnej 61. Fakt ten wynika z dużej ilości rent górniczych w tej grupie wiekowej i kategorii zawodowej. Zastanawiającym jest fakt bardzo wysokiej aktywności mężczyzn będących w wieku produkcyjnym /tabela Nr 4/. Mimo przepisów emerytalnych ograniczających ich zatrudnienie, także znacznej liczby rencistów, nadal notuje się częste ich zatrudnienie poza rolnictwem⁴. W celu dokładniejszego rozzeznania tego stanu należałoby poczynić badania nad aktywnością zawodową w tej kategorii wiekowej. Małe także obciążenie starszych wiekiem, ale pracujących w rolnictwie biernymi zawodowo tłumaczyć należy niską liczebnością rodzin, z których usamodzielnili się już dzieci a pozostali współmałżonkowie jako pomagający w gospodarstwie, zaliczani są wobec załeczeń Spisu Powszechnego do zawodowo- czynnych. Niewykorzystane natomiast w momencie badania zasoby męskiej siły roboczej w wieku 18-25 lat, to głównie osoby odbywające aktualnie służbę wojskową. Relatywnie niski wskaźnik aktywności zawodowej w tej grupie wiekowej związany jest również z chęcią podnoszenia kwalifikacji zawodowych w drodze dalszego kształcenia.

Natomiast aktywność zawodowa kobiet będąca problemem dużej wagi, zależy od bardzo wielu czynników m. in.: sytuacji rodzinnej, materialnej, stopnia przygotowania zawodowego, a w dużej mierze od zapotrzebowania na żeńską siłę roboczą. Stopień ich aktywności wykazuje w badanych wsiach zróżnicowanie terytorialne, które jednak nie występuje w grupie mężczyzn tak jaskrawo jak u kobiet. Najniższe wartości w aktywności kobiet zanotowano w Wilchwach. Niezależnie od nierozpatrywanych w niniejszym komunikacie przemian demograficznych zauważa się, iż duża bierność zawodowa kobiet tej wsi tkwi w imigracji młodych małżeństw obciążonych dziećmi. Oprócz tego mimo rozwoju placówek usługowych istnieją obiektywne trudności w zatrudnieniu kobiet, bowiem miejscowe zakłady pracy nie wykazały zapotrzebowania na większą ilość żeńskiej siły roboczej. We wsiach Mszana i Skrzyszów, gdzie wśród mieszkańców przeważa praca dwuzawodowa, stopień aktywizacji kobiet jest znacznie wyższy, bowiem związany jest z ich zatrudnieniem w gospodarstwach rolnych. Jak wynika z powyższego, zróżnicowanie stopnia aktywności zawodowej żeńskich zasobów siły roboczej zależy od dominanty źródła utrzymania i jest odwrotnie proporcjonalne do liczebności rodzin robotniczych. W rodzinach robotniczych na 100 kobiet przypada zaledwie 21 czynnych zawodowo, natomiast w robotniczo-chłopskich -75. Pełniejszy obraz aktywności zawodowej daje wskaźnik ilości biernych zawodowo przypadających na 100 czynnych. Kształtuje się on wśród ludności wiejskiej powiatu na poziomie 70, w badanych gromadach 67. Z porównania tego wskaźnika w dwóch przekrojach czasowych 1960 i 1968 wynika, że ludność utrzymywana wykazała szybsze tempo wzrostu od ludności czynnej zawodowo.

Rola nowych kopalń uwidacznia się nie tylko w zmianach stopnia aktywności zawodowej mieszkańców badanych wsi, ale wpływa przede wszystkim na zmianę dotychczasowego układu powiązań w zakresie siły roboczej. Temu ostatniemu zagadnieniu winno poświęcić się oddzielne studia zmierzające do: a/ uchwycenia zmian w kierunkach, natężeniu i strukturze potoków dojazdów do pracy, b/ oceny zmian wynikłych w strukturze zatrudnienia za-

plecza tych wsi, c/ wyznaczenia zasięgu nowo powstałego wiejskiego ośrodka przemysłowego, zasilającego ongiś załogi robotnicze przede wszystkim kopalni Marcel, Anna oraz innych zakładów pracy.

Na marginesie należałoby zaznaczyć, iż liczba osób zamieszkałych w gromadach: Wilchwy, Mszana i Skrzyszów, a zatrudnionych poza nimi, stanowi obecnie zaledwie 31% czynnych zawodowo poza rolnictwem. Są to głównie pracownicy umysłowi oraz kobiety zatrudnione w działach nieprodukcyjnych. Na et po uruchomieniu kopalni 1 Maja zaobserwowano dalsze, aczkolwiek już nieznaczne /3% zawodowoczynnych mieszkańców wsi/ wyjazdy pracowników fizycznych do starych kopalń sąsiedniego pow. rybnickiego /głównie Cymer w Niedobczycach i Ignacy w Niewiadomiu /. Poważna jednak liczba pracujących poza rolnictwem wyjeżdżała w dalszym ciągu do kopalń położonych na terenie powiatu wódziszawskiego. Istniejące nadal krzyżowanie wędrówek siły roboczej jest zjawiskiem powszechnym, które tkmaczyć należy przede wszystkim specjalizacją zawodową kształtującej się konurbacji górniczej ROW, a dodatkowo bodźcami materialnymi oraz osobistymi pobudkami wyjeżdżających.

Rozeznanie specyfiki zawodowej wiejskiego rezerwuaru pracy oraz kierunków współcześnie zachodzących zmian w układzie grup zawodowych i ich przesunięciach przestrzennych, pozwoli także na ocenę rozmiarów, tempa i prawidłowości w przebiegu procesów urbanizacyjnych na wsi. Wstępne obserwacje poczynione w terenie sygnalizują m. in., że dla wsi pow. wódziszawskiego okres minionych dziesięciu lat charakteryzował się postępującym wykorzystaniem rezerw siły roboczej wśród rolniczej ludności zawodowo-biernej oraz dalszym przechodzeniem zatrudnionych w rolnictwie do zawodów pozarolnych. Szczególne zmiany dokonały się w aktywności zawodowej mężczyzn i kobiet w różnych ich grupach wiekowych. Odsetek kobiet pracujących zmniejszył się z 40% do 30,7%, obniżył się także udział młodocianych przy dalszym wzroście czynnych zawodowo grupy produkcyjnej i poprodukcyjnej. Cały prawie jednak przyrost zawodowo-czynnych znalazł zatrudnienie w przemyśle, ale proporcje między czynną i bierną ludnością nierolniczą w zasadzie nie uległy zmianie, a w specyficznej sytuacji Wilchw /napływ rodzin do nowego osiedla/ tempo wzrostu ludności utrzymywane było znacznie wyższe niż ludności czynnej zawodowo. Proces przekształcania struktury zatrudnienia odbywał się zgodnie z ogólnymi prawidłowościami dla terenów uprzemysłowionych. Zachodzi tu powszechne zjawisko zwiększania się odsetka zatrudnienia w dziedzinach pracy pozarolnej, a analizowana struktura zawodowa mieszkańców wsi wskazuje na wykształcenie się jednostronnej strefy zawodowej, związanej z rozwijającym się tam przemysłem wydobywczym. Stąd zatrudnienie w takich działach jak: przemysł przetwórczy, obrót towarowy, gospodarka komunalna i w innych sferach usługowych jest bardzo małe, a w konsekwencji budowy kopalń ulega dalszemu obniżeniu.

„ drocze bezpośrednich obserwacji stwierdzono także, iż wsie te są terenem zachodzących jednocześnie procesów industrializacji i urbanizacji we wszystkich ich płaszczyznach. Z urbanistycznego punktu widzenia, zwarte osiedla robotnicze z dużą ilością jednorodzinnych, pozabawionych zabudowań gospodarczych a wyposażonych komfortowo i na styl miejski, posiadających własną sieć wodociągową i odpowiednio uzbrojone tereny, przestały się różnić swą fizjonomią od wielu administracyjnie istniejących miast. Pod wpływem zaś nowych kopalń wsie te stały się pompą ssącą dla imigrantów, przybywających nawet z ośrodków miejskich.

Zachodzi więc pytanie, czy, kiedy i w jakim stopniu postępujący proces urbanizacji we wszystkich swych aspektach doprowadzi do przekształceń dotychczasowych wsi górniczych, w pełnoprawne i kompleksowo zagospodarowane organizmy miejskie? Rozwiązanie powyższych hipotez mogą dostarczyć tylko długofalowe, wielospecjalistyczne badania.

PRZYPISY

- 1 J. G o r y ń s k i: Urbanizacja, urbanistyka i architektura. PWN, Warszawa 1966.
- 2 J. Z i ó ł k o w s k i: Urbanizacja, miasto, osiedle. PWN, Warszawa 1965.
- 3 M. D o b r o w o ł s k a: Przemiany struktury społeczno-gospodarczej wsi małopolskiej. PG, T. XXVI, z. 1. T. J a r o w i e c k a: Praca pozarolnicza ludności wiejskiej w zapleczu niektórych ośrodków przemysłowych Małopolski. Problemy Ekonomiczne. PTE. Kraków 1965.
- 4 J. G ó r a ł c z y k: W sprawie interpretacji zjawisk społecznych i gospodarczych. Regionalne badania naukowe. Instytut Śląski, Katowice 1969, s. 368.
- 5 R. T u r s k i: Zjawiska urbanizacji wsi i tendencji deglomeracji miast. MZPP AUiB. Materiały i studia. Warszawa 1963.
- 6 R. R a u s i ń s k i: Przemiany w strukturze zawodowej ludności wiejskiej w woj. opolskim w latach 1950-1960. Instytut Śląski w Opolu, Opole 1964.
- 7 A. Ż e c h o w s k i: O nierównomiernym i etapowym przebiegu procesów urbanizacyjnych. Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych. KBRU PAN, Warszawa 1969, nr 36.
- 8 Badaniami objęto porównawczo obszary w Podregionie Górnej Odry /PGO/ i Rybnickim Okręgu Węglowym /ROW/, głównie tereny, gdzie w ostatnich latach powstały nowe inwestycje przemysłowe /rejon Kędzierszyna-Błachowni' i pow. wodzisławskiego/.
- 9 J. R a j m a n: Niektóre aspekty urbanizacji obrzeży miast i ośrodków przemysłowych. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP, Prace Geograficzne, Kraków 1968, nr 30.
- 10 Materiały jednostkowe uzyskano z ksiąg meldunkowych, rejestrów podatkowych i wywiadów przeprowadzonych z pracownikami GRN, Obejmują one zbiorowość liczącą 75% mieszkańców badanych wsi. Dla celów porównawczych wykorzystano dane liczbowe ze Spisu Powszechnego 1960 r. oraz z opracowania statystycznego GUS: Wyniki badań struktury ludności wsi z dnia 15 X 1966 r. Seria: Statystyka Polski - Spisy ludności - ujęte w przekroju powiatowym.
- 11 Por. Z. M i k o ł a j e w i c z: Przynost i rozmięszczenie ludności a polityka urbanizacji województwa opolskiego. Regionalne badania naukowe. Instytut Śląski, Katowice 1969, s. 384.
- 12 Przykład zaszerpnięty z gromady Skrzyszów. Nie brano tu pod uwagę wyposażenia Kółek Rolniczych, które zrzeszają szereg gospodarstw.
- 13 J. R a j m a n: Procesy urbanizacyjne w obrzeżu GOP po drugiej wojnie światowej. Prace monograficzne WSP, T. VI, Kraków 1969.
- 14 Wg badań M. Szymańskiej notuje się w woj. opolskim znaczny spadek współczynnika aktywności zawodowej mężczyzn w starszym wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym. M. S z y m a ń s k a: Aktywność zawodowa ludności w województwie opolskim w latach 1950-1960. Opolskie Roczniki Ekonomiczne, T. I, PTE, Oddział w Opolu, Opole 1968.

Alicja Krakowska

PROFESSIONAL DIFFERENTIATION AMONG VILLAGE POPULATION /EXEMPLIFIED BY THE UPPER ODRÁ SUBREGION AND THE RYBNIK COAL BASIN/

In the paper the author concerned herself with the changes occurring in the socio-professional structure of the rural population, considering them as a coefficient

of economic and social urbanization. As an example she cited the changes which have taken place under the impact of industrial development in the Rybnik Coal Basin. The effect of the new coking coal mine established at Wilchwy manifested itself in a heightened degree of professional activity, leading up to an ever increasing differentiation in the structure of employment, in which extrarural employment takes up a constantly growing share. As shown by this representative research work, in the village situated in the hinterland of the mines the industrialization and urbanization processes are going on simultaneously upon many planes. These villages become more and more a sort of suction pump, absorbing a great many new arrivals who come to settle there sometimes even deserting the town where they had previously lived.

Алиция Краковска

РАЗНОВИДНОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ ДЕРЕВЕНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

/НА ПРИМЕРЕ ПОДРЕГИОНА ГОРНОЙ ОДРЫ И РЫБНИЦКОГО УГОЛЬНОГО БАСЕЙНА/

Р е з ю м е

В статье автор обращает особое внимание на перемены происходящие в социально-профессиональной структуре деревенского населения, указанные как коэффициент экономической и социальной урбанизации. В работе рассматриваются перемены в Рыбницком угольном бассейне, вызванные главным образом новыми промышленными постройками. Влияние новой шахты коксующего угля в местности Вильхвы отразилось прежде всего на повышении профессиональной активности, так как шахта эта дала деревенскому населению возможность труда вне сельского хозяйства, в большей степени и в более многих чем прежде отраслях народного хозяйства. Исследования показывают, что в деревнях в районе шахты проходят бурные процессы индустриализации и урбанизации разнородного характера и что деревни эти привлекают новых жителей, переселяющихся неоднократно даже из городских центров.